

Székely-Doby András

**LESZ-E TIGRIS AZ ELEFÁNTBÓL?
INDIA FELEMELKEDÉSE MÉG VÁRAT MAGÁRA**

1. Egymilliárd ember

1.1. Az Indiai Statisztikai Hivatal honlapján a következő adattal találkozhatunk: a legutóbbi átfogó, 1991-es census alapján az ország lakossága 846 millió 303 ezer fő. Ez az adat azonban mára már jócskán túlhaladottá vált, mivel a népesség azóta meghaladta az 1 milliárd főt. Több mint 150 millió fővel gyarapodott tehát a lakosság egy szűk évtized alatt! Természetesen más szempontból is érdekes India társadalmi, politikai és gazdasági rendszerének elemzése. Minden szemlélőt rabul ejt az a hihetetlen változatosság, amely vallási, nyelvi és etnikai téren tapasztalható. E sokszínűség azonban máshol ismeretlen mérvű konfliktusokat hívott életre, melyek gyökere nemegyszer évezredekre nyúlik vissza. Nagyok a regionális különbségek is, az egy főre jutó nemzeti jövedelem például Maharashtra államban négyszer akkora, mint Biharban (pedig mindkét állam lakossága meghaladja a 80 millió főt).

1.2. A függetlenné válás után Indiát a világ legnagyobb demokráciájaként aposztrofálták, ennek ellenére sokszor autokratikus módszerek jellemezték politikáját. Még ambivalensebb a gazdasági szerkezet, mivel egyértelműen sem a szocialista típusú, sem a kapitalista típusú modellhez nem sorolható. A vállalatoknak ugyan 40%-a állami tulajdonban van, de ennél nagyobb aránnyal is találkozhattunk a háború utáni Franciaországban. A gazdaságirányítás indiai eszközei viszont jobban hasonlítanak a szocialista tervgazdaságéira, mint az indikatív tervezés megboldogult francia modelljéhez. Itt él a világ legtöbb szegénye, és más fejlődő országokhoz képest igen magas az írni-olvasni nem tudók aránya is. Ha lehet, még fenyegetőbb problémákat vet fel India külpolitikája, mivel – akárcsak halálos ellensége Pakisztán – immáron rendelkezik atomfegyverrel. De a konfliktusok nem merülnek ki ebben, hiszen évtizedek óta rossz a viszonya Kínával is.

2. Folytatódó reformok

2.1. 1991-ben a rúpia válságának következtében széles körű reformfolyamat indult el Indiában. Lebontották (bizonyos fokig) a külföldi befektetések előtt tornyosuló akadályokat, liberalizálták az árfolyamot, csökkentették a vámokat és más kereskedelmi aka-

dályokat, megreformálták és modernizálták a pénzügyi szektort, és kiigazították a kormány monetáris és költségvetési politikáját. Bár – mint ahogy ez a felsorolásból is látható – a reformok valóban széles körűek voltak, mélységük egyáltalán nem érte el a szükséges mértéket. A reformok keresztülvitelét nehezíti a rendkívül kiterjedt és korruptségéről híres bürokrácia, valamint az ország nagyfokú szétagoltsága.

2.2. Az 1991-es reformok bevezetése után az indiai gazdaságpolitika irányítói, de külföldi szakértők is óriási várakozással tekintettek a gazdaság teljesítményének várható javulása elé. Eleinte úgy tűnt, ezek a várakozások beteljesednek, hiszen például 1994 és 1997 között a növekedés meghaladta a 7,5%-ot. Az inflációt sikerült 5%-ra leszorítani, s jelentősen bővült mind az export, mind az import. A külföldi tőke viszonylag nagy mennyiségben (évente mintegy 10 milliárd dollár értékben) érkezett az országba. 1997 óta azonban kevésbé kedvező fordulat következett be: a növekedés 5% körüli értékre esett vissza (bár éppen 1999-ben 6% fölött volt), a beruházások volumene csökkent, az infláció 1998 folyamán néhányszor ijesztően magas értékeket ért el, a központi és az állami költségvetések deficitje együttesen meghaladta a GDP 8%-át, az export abszolút értékben is visszaesett, a külföldi tőke beáramlása pedig lelassult. A növekedési ütemekhez mindenképpen hozzá kell tenni, hogy az egy főre jutó GDP – ami alig haladja meg a 400 dollárt – lényegesen lassabban bővül, mivel a lakosság növekedési üteme megközelíti a 2%-ot évente.

2.3. Miért lassult le a gazdaság? Az export és a beruházások növekedésének lelassulása több tényezőre vezethető vissza. Az exportot visszavetette a felülértékelt rúpia, a délkelet-ázsiai válság káros következményei, valamint a világgazdaság növekedési ütemének visszaesése. A beruházások elapadásának legvalószínűbb oka az, hogy az expanzív költségvetés kiszorította a termelő befektetéseket, ami a gazdasági növekedés megtorpanásához vezetett. Nem elhanyagolható tényező a visszaesésben a várakozások kevésbé optimista jellege, amit a reformok folytatásába vetett bizalom megcsappanása okoz. E kétségeket az instabil bel- és külpolitikai helyzet (a gyors kormányváltások, valamint a Pakisztánnal folytatott fegyverkezési verseny) is táplálja.

2.4. Az indiai gazdaság egyik legnagyobb kihívása a hatalmas költségvetési deficit lefaragása. A hiánynak rengeteg káros következménye van: kevesebb lehetőség kínálkozik olyan közkiadásokra, melyek az életszínvonal alapvető emeléséhez járulhatnának hozzá, mint például az infrastruktúra fejlesztése; emelkednek a kamatlábak, ami a hosszú távú kormányzati projektek finanszírozását lényegesen nehezebbé teszi; magánberuházásokat szorít ki; végül pedig inflációs nyomásnak teszi ki az egész gazdaságot. A tartozások felhalmozódása egyre fenyegetőbb kamatterheket ró a költségvetésre, így elmaradhatnak életbevágóan fontos egészségügyi, oktatási és szegénységellenes programok.

Ahhoz, hogy a költségvetést egyensúlyba lehessen hozni, elsősorban a segélyezés felülvizsgálatára, a közszféra szűkítésére, az adózás alá vont egységek gyarapítására, valamint hatékonyabb adóbeszedésre volna szükség. A széles körű segélyezés visszaszorítása rendkívül fontos feladat, már csak azért is, mert a megkérdőjelezhető folyósítások a GDP 11%-ára rúgnak.

2.5. Érdekes tanulságokkal szolgál az infláció alakulása is. A reformfolyamat kezdetén, 1991-92-ben az árszínvonal emelkedésének üteme 14% volt. 1997-98-ra ez – különböző kormányzati intézkedések jóvoltából – 5%-ra mérséklődött. 1998 folyamán azonban az árak ismét gyorsabban kezdtek emelkedni, és novemberre az infláció elérte a 17%-ot, 1999-re azonban visszatért az 5%-os szintre. Mi okozta ezt a nagy kilengést? A válasz a mezőgazdasági termékek árainak alakulásában rejlik. Számos termék ára 1998 folyamán az aszály miatt az egekbe szökött, a kormány pedig csak késve engedélyezte az importot, ami enyhíthette volna a hiányt. A kieső mezőgazdasági termelés importtal való helyettesítésére azonban sor került, így ennek köszönhetően az árak visszatértek normális szintjükre. A helyzetet azonban bonyolítja, hogy számos árat központilag határoznak meg, míg más termékeknél hatalmas támogatásokat osztanak szét a termelők között. Mindezek tükrében korántsem egyértelmű, hogy a jövőben milyen kilengések várhatók (várhatóak-e?) az indiai gazdaság és társadalom számára alapvető fontosságú mezőgazdasági termelésben.

3. Exportorientált külgazdaság, vegyes kilátások

3.1. A beáramló külföldi tőke következtében India valutatartalékai egyelőre számottevőek. A legfontosabb partnerek, ahonnan tőke érkezik: az USA, Nagy-Britannia, Németország, Japán, Dél-Korea és Malajzia. A felhalmozott valutatartalékok megközelítik a 25 milliárd dollárt (a külső adósságállomány ezzel szemben majdnem 100 milliárd dollár). Számos tényező azonban aggodalmakra ad okot. Mindenek előtt nagymértékben gátolja a külföldi befektetések bővülését a kormányzat nem kellően meggyőző elkötelezettsége a reformok iránt. A külföldiek mindaddig nem kívánnak sokkal több tőkét befektetni Indiában, amíg a szabályozások megfelelővé nem válnak, a belpolitikai stabilitás nem nő, és az érdekcsoportok befolyása nem csökken. Gátolják a befolyó tőke mennyiségét az atomkísérletek folytatása miatt életbe léptetett szankciók is: számítások szerint 1998-99 folyamán ezek a GDP növekedését mintegy 0,5 százalékponttal vetették vissza.

3.2. A külkereskedelem GDP-ből való részesedése az 1991-92-es 14%-os szintről 1997-98-ra 20% fölé emelkedett, ami jól mutatja az indiai gazdaság fokozott nyitását a világ felé. A legfontosabb partnerek: az USA és az EU (ahonnan gépek, berendezések és más

magas hozzáadott értékű termékek érkeznek, cserébe pedig agrártermékeket és könnyűipari cikkeket exportálnak), valamint Oroszország, Irak és Irán (ahonnan viszont életfontosságú nyersanyagok jönnek). Az export növekedése az elmúlt két-három évben visszaesett, sőt az 1998-99-es költségvetési év első felében negatívvá vált. (Fontos azonban megjegyezni, hogy a szoftverek és egyéb szolgáltatások területén e csökkenés elmaradt, sőt továbbra is erőteljes növekedés tapasztalható.) Mi okozta a visszaesést?

3.2.1. Az egyik tényező mindenképpen a világkereskedelem bővülésének lelassulása 1997-ről 1998-ra, ami csökkentette a keresletet az indiai exportcikkek iránt. Nyilvánvaló azonban, hogy emögött egy sokkal fontosabb, regionális ok áll, mégpedig a délkelet-ázsiai pénzügyi válság. India exportjának 21%-át bonyolítja Kelet-Ázsiával (ebből mindössze 6% jut Japánra), a válság hatására visszaeső kereslet pedig jelentős csökkenést idézett elő annak színvonalában. E csökkenést erősítette az a kedvezőtlen fejlemény is, hogy a délkelet-ázsiai valuták nagymértékben leértékelődtek a rúpiához képest. Azóta valamelyest enyhült a helyzet az érintett gazdaságok talpraállásával. Számos szakértő véleménye szerint a rúpia leértékelése kedvező hatásokat váltana ki, többek között serkentené az exportot, sőt olcsóbbá tenné a külföldiek számára a közvetlen befektetéseket. Ellenérvként azonban felhozható az import viszonylagos megdrágulása, ami fontos iparcikkek, például gépek, járművek, valamint nyersanyagok esetében jócskán megdrágítaná a termelést, és ezzel az életszínvonal emelkedése ellen hatna.

3.3. Az 1997-es év keserű tanulságokkal szolgált mindazok számára, akik a délkelet-ázsiai felemelkedő országok stratégiáját minden fenntartás nélkül az egyedül üdvözítő példának tartották a fejlődő országok számára. Ezen országok gazdasági teljesítménye valóban igen figyelemre méltó volt az elmúlt évtizedekben, de a válság rávilágított arra, hogy minden útnak vannak buktatói is. Természetesen India figyelmét sem kerülte el e nagyszerű fejlődés. Mégis, mivel a kiinduló feltételek erősen különböztek, nem lehetett közvetlen példaként állítani a délkelet-ázsiai fejlődési utat az indiaiak számára. Ehelyett a modell egyes elemei kaptak hangsúlyt a gazdaságpolitika alakításában. Ilyen például az exportorientált gazdasági fejlődés célkitűzése, mely náluk is abszolút prioritást kap(ott). Az export ösztönzése azonban – ha nem körültekintő politikával párosul – veszélyeket is rejthet magában. A sikeres felzárkózás mellett olyan strukturális változásokat indukálhat, amelyek torzíthatják a gazdaság egészséges működését (egyes iparágak túlzott fejlődése, míg mások háttérbe szorulása). A gazdaság nagymértékű kifelé fordulása (és az ebből adódó fokozott sebezhetőség) azonban nem jellemző Indiára, így sem a külső egyensúly megbomlása, sem pedig a spekulatív valutamozgások nem fenyegetnek katasztrofális hatásokkal. A válság India külgazdaságát érintő hatásairól már szoltunk,

ami viszont alapvető tanulságul szolgálhat az országnak, az az egészséges pénzügyi- és bankrendszer létének követelménye.

3.4. A jövőt illetően felmerül a kérdés, hogy az évtized második harmadában – 1994 és 1997 között – tapasztalt 7,5% fölötti növekedési ütem fenntartható-e, vagy csupán egy átmeneti csúcst jelentett az 1998-as 5%-hoz képest. Másfelől viszont ugyanez a kérdés feltehető úgy is, hogy a visszaesés (mármint az 5% a 7,5-hez képest) tartósnak bizonyul-e. A válaszok kulcsa nagy valószínűséggel a költségvetés reformjában rejlik, mivel a megtakarítások növelésével magasabb növekedési pályára nyílhatna lehetőség. Ha ehhez hozzájárulna még a külföldi befektetések folytatódó beáramlása is (évi 10-12 milliárd dollárral számolva), India megindulhatna a hosszú távú felzárkózáshoz vezető úton. Sajnos azonban olyan akadályok állnak az útban, melyek nem pusztán gazdasági, hanem szociális és kulturális természetűek is.

4. Hihetetlen szegénység most – óriási piac a jövőben?

4.1. A szegénység elleni küzdelem mindmáig India egyik legégetőbb történelmi hagyatéka. A függetlenség elnyerése után az egyik legfontosabb feladat a gyakori éhínségek megelőzése volt. Mára eljutottak odáig, hogy ez a veszély gyakorlatilag elmúlt. Egyre többen jutnak biztonságos ivóvízhez, a gyermekhalandóság csökken, nő az általános iskolákba beiratkozók aránya, a szegénységi küszöb alatt pedig relatíve egyre kevesebben élnek. E fejlődés azonban olyan mélyről indult, hogy a számok még manapság is riasztóak.

4.2. A lakosság gyors növekedése miatt a szegények abszolút száma nőtt – bár relatív súlyuk csökkent – az elmúlt évtizedekben, meghaladván a 300 millió főt (a hivatalos szegénységi küszöböt a fogyasztási kiadások alapján határozzák meg, értéke nagyjából napi egy dollár). A várható élettartam 63 év, ami sok fejlődő országnál rosszabb. Az írás-tudatlanság rendkívül magas arányú (közel 40%), ráadásul igen egyenlőtlenül oszlik meg a népesség különböző csoportjai között. Ebben a tekintetben a nők nagyon hátrányos helyzetben vannak, mivel a tradicionális családmódellem szempontjából nem kívánatos taníttatni őket. A legtöbb szegény még mindig vidéken él, és mezőgazdasággal foglalkozik. Arányuk a vidéki populációhoz viszonyítva a 80-as években 54%-ról 36%-ra csökkent, azóta viszont stagnál. A városi szegénység aránya viszont a 90-es években indult csökkenésnek, és 30% alá szorult vissza. E számok azonban hatalmas regionális különbségeket takarnak el. Milyen intézkedésekkel lehetne hatásosan csökkenteni a szegénységet?

4.3. A legkézenfekvőbb (és egyszersmind leghatásosabb) megoldás a nemzeti jövedelem gyors növelése, ami munkalehetőségeket teremt, növeli a fizetőképes keresletet, az

adókon keresztül pedig további forrásokat nyit meg a szociális programok előtt. Rövid távon azonban sürgős intézkedésekre is szükség van. Két megközelítés játszhat itt fontos szerepet. Egyfelől a szegények nagy hányadát kitevő agrárnépesség helyzetén javítani kívánó jövedelemtámogatások, másfelől pedig olyan ösztönzők életbe léptetése, amelyek a munkaerő egyre nagyobb hányadát bírják rá arra, hogy az iparban vagy a szolgáltatásokban keressen munkát. A 90-es évek reformjai hozzájárultak ahhoz, hogy a mezőgazdasági termékek cserearánya javulni kezdett. Az árak emelkedése azonban amellet, hogy nagyobb jövedelmet biztosít a parasztnak, a városi szegényekre kedvezőtlen hatást fejt ki, s ezáltal egyfajta jövedelemtranszfert valósít meg a mezőgazdasági termelők javára.

4.4. Az elmúlt évtizedekben nagyon sokféle szegénységellenes program végrehajtására került sor. Ezek közül a legtöbbet a kormányzat hívta életre, de a nemzetközi- és a civil szervezetek is számos programot indítottak. A függetlenné válás után először direkt segítezzéssel próbálkoztak, ez azonban különböző okok miatt (főleg a korrupciós és egyéb csatornákon való elszivárgás miatt) nem bizonyult kellőképpen hatásosnak. Kedvezőbb mérleget mutathatnak fel azok a programok, melyek közvetett módon igyekeztek a szegénységet enyhíteni. Ilyenek voltak a különböző munkahelyteremtő intézkedések, mivel ezek nagyszámú, de viszonylag rosszul fizető állást kínálva sokkal hatékonyabban érték el célcsoportjukat, a szegényeket. A nők és a gyerekek helyzetén javítani szándékozó élelmezési programok célja az iskolás kor előtti gyerekek, a várandós és szoptató anyák megfelelő táplálékhoz való juttatása. Az 1999-es költségvetés azt ígerte, hogy a szegénységi küszöb alatt élő idősebbek számára nyugdíjat folyósít, valamint ingyen gabonát oszt szét közöttük. Ennek ellenére a nyugdíj- és társadalombiztosítás egyelőre csak a munkavállalók legfeljebb 10%-ának nyújt bizonyos védelmet.

4.5. A szegénység ellenére azonban hihetetlen potenciállal rendelkezik az indiai gazdaság. Optimistábbak egy negyed évszázad múlva Indiát már a világ negyedik legnagyobb gazdaságának látják, Kína, az Egyesült Államok és Japán (ilyen sorrendben!) után. Számos tényező táplálja e várakozásokat. Mindenek előtt már most jelen van a társadalomban egy 150-200 milliós középosztály, mely akar is, és képes is fogyasztási cikket vásárolni, sőt, különbözőségét a többi rétegtől ezáltal is hangsúlyozni kívánja, azaz a nyugati életstílust követi. A várakozások szerint e réteg kiszélesedik, hatalmas felvevőpiacot jelentve elsősorban a transznacionális társaságoknak, de mellettük az egyre erősödő belföldi cégeknek is. Nagy könnyebbséget jelenthet a képzett hivatalnoki réteg (annak minden árnyoldalával együtt) és (például Kínával szemben) az angol nyelv kiterjedt, sőt egyes helyeken kizárólagos hivatalos használata. Valószínűleg ez a tényező is közrejátszik (a Nagy-Britanniával meglévő szoros oktatási és kutatási kapcsolatok

mellett) a számítástechnika és az internet, valamint az ezekkel foglalkozó, gombamód szaporodó vállalatok térnyerésében. Az a vízió, amely Indiát a számítástechnika leendő nagyhatalmaként képzelel el némiképp eltúlzott ugyan, mégis kétségkívül óriási léptékű a fejlődés. Jóllehet a szoftverszolgáltatások részesedése a GDP-ből csupán (vagy már?) 1%, de minden valószínűség szerint nem lebecsülendő szerep jut majd a technológiai szektornak a gazdaságban, főleg ha számításba vesszük azt a tényt is, hogy Indiában még csak most kezd kialakulni ez az iparág.

5. Hiányzik az alapfokú oktatás

5.1. A szegénység csökkentésére természetesen más utak is kínálkoznak, ezek azonban – ha lehet – még nehezebben járhatók. Fél évszázaddal a függetlenség elnyerése óta az írástudatlanság aránya Indiában még mindig hihetetlenül magas. A nők 50%-a, a férfiaknak pedig 27%-a nem tud írni-olvasni. Ez abszolút értékben 250 millió nőt és 140 millió férfit jelent. Még szomorúbb, hogy napjainkban több mint 50 millió 6 és 11 év közötti gyerek nem jár iskolába. Számukra nem nyílnak meg a felemelkedés útjai, nem találhatnak megfelelően fizetett munkát: nagy valószínűséggel nem lesznek képesek kitörni a szegénységből. Belőlük lesz a jövő 50 millió analfabéta felnőttje.

5.2. Hogy mennyire fontos e kérdés, azt nem szükséges részletesen elemezni. Elég, ha meggondoljuk, hogy az írás-olvasás képessége makroszinten is döntő befolyással bír: nagymértékben elősegíti a gazdasági teljesítőképesség kiszélesítését, felemelkedési lehetőséget biztosít a szegények számára, segít lebontani az évezredek hiedelmek és tradíciók kényszereit, közrejátszik a kasztrendszer megszüntetésében, elősegíti a demográfiai problémák megoldását, erős pozitív korrelációt mutat a várható élettartammal, segít beilleszkedni a társadalomba, erősíti a nemzeti és politikai tudatosságot – egyszerűen emberibb életet tesz lehetővé.

5.3. Az oktatás kiteljesedését akadályozó legfontosabb tényezők Indiában a következők: az alapfokú oktatás nem kötelező; az iskolák nem jutnak megfelelő felszerelésekhez, és elégtelen a tanárok száma; az oktatásra fordított összegek nagyon kevésbé hatékonyak. A helyzetet súlyosbítja, hogy különböző csoportok (kasztok, közösségek, nemek, vallási szekták) rendkívül eltérő mértékben részesülnek oktatásban. Különösen fontos lenne a nemek közötti egyenlőtlenséget mihamarabb csökkenteni. Különös módon a legtöbb politikai párton belül is nagy ellenkezést vált ki a kötelező alapfokú oktatás bevezetése. Az ok igen egyszerű: a gyermekmunka. Azzal érvelnek, hogy a legtöbb szegény család számára nem marad más lehetőség jövedelemszerzésre, mint a nagyszámú gyermek munkába küldése. E jövedelem megszűnése – amennyiben iskolába kellene járniuk a gyerekeknek – pedig kilátástalan helyzetbe sodorná őket. További, szinte leküzdhetetlen

akadályt jelent, hogy messze nincs elegendő tanár az országban. De még ha lenne is, egy vallásilag, nyelvileg és etnikailag ennyire szétagolt országban, az alapfokú oktatás többé-kevésbé egységes, kötelező jellegű bevezetése további nehézségekkel találná magát szembe.

5.4. Felmerül azonban két kérdés is. Egyrészt, hatékony lenne-e a kötelező oktatás bevezetése, másrészt, mennyibe kerülne mindez? Ami az első kérdést illeti, úgy tűnik, csak abban az esetben érné el célját a kötelező oktatás bevezetése, ha megfelelő iskolák működnének mindenhol. Felmérésekből ugyanis kiderül, hogy sokan már most is szívesen küldenék iskolába gyermekeiket, ha azok megfelelő körülmények között tanulhatnának. Milyen költségek terhelnék a kormányzatot, ha mindezt meg akarná valósítani? Az *India Development Report 2000* számításai szerint a GDP jelenlegi 1,5%-a helyett ennek duplájára, mintegy 3%-ára lenne szükség. A hivatalos elkötelezettség már létezik a GDP oktatásra fordított részének erőteljes megemelésére, az eredmények viszont még váratnak magukra.

6. Összefoglalóan

India a világ egyik legnagyobb gazdasága, lakóinak száma pedig meghaladja az egy-milliárdot, ilyen tekintetben tehát a világgazdaság egyik fontos szereplője. Mégis, azok a sajátosságok, melyek e rendkívül sokszínű országot jellemzik, nem tesznek lehetővé szokványos megoldásokat. Fontos ugyan a külföldi tőke beáramlása, a globalizáció folyamataiba való bekapcsolódás, az internetes iparág döbbenetes és látványos fellendülése, és emellett a külföldön tanuló tehetséges fiatalok egyre szélesedő tábora, de az alapvető problémák mégis belül jelentkeznek – szegénység és írástudatlanság formájában. Ennek leküzdése pedig hihetetlenül nehéz feladat elé állítja az ország vezetőit, mivel a belső problémák megoldásának kulcsa a gazdaság teljesítőképességétől függ, vagyis a gazdasági és a társadalmi problémák egymástól elválaszthatatlanok. Nem szabad arról sem elfeledkeznünk, hogy India a világpolitika egyik meghatározó szereplője is. Atomhatalom lévén a szavai mögött rejlő nyomaték megsokszorozódott, háborúi hatalmas veszélyt jelentenek a nemzetközi közösség egészére nézve, és bár egyelőre továbbra is úgynevezett fejlődő ország, az valószínűsíthető, hogy néhány évtizeden belül a világgazdaság egyik legfontosabb szereplője lesz. Ezért szívlelendő meg a tanács: Indiára jobban oda kell figyelni!

* * * * *